

ڈاکٹر محمد باقر

ڈاکٹر محمد باقر فیصل آباد دے نیڑے اک پنڈ وچ 14 اپریل 1910ء نوں ملک حکیم دین ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ گورنمنٹ ہائی سکول گوجرانوالہ توں 1925ء نوں میٹرک، گورنمنٹ کالج سمجرات توں انٹرمیڈیٹ، ایس ای کالج بہاولپور توں بی اے تے اورینٹل کالج لاہور توں ایم اے فارسی 1933ء وچ کیا۔ انگلستان توں پی ایچ ڈی دی ڈگری لئی تے لیکچرار ہو گئے۔ فیر اورینٹل کالج وچ پہلاں پروفیسر تے بعد وچ پرنسپل ہو گئے۔

اوہناں پنجابی قصے کہانیاں دی چھان پھلک کر کے دو جیاں زباناں وچ ترجمہ کر کے غیر پنجابی لوکاں تک اپڑایا۔ آپ 27 اپریل 1993ء نوں اپنے رب توں جا ملے۔

”پاکستان بن گیا“ آپ دے ناول ”نہٹھ“ وچوں اقتباس اے۔ ایس دامرکزی کردار باؤ احمد مجید عرف احما اے۔ دتی وچ افرسی۔ جدوں فسادات وچ اوہ دے بیوی بچے غیر مسلمان نے قتل کردتے، تے اوہ مسلماناں دے کھمپ لال قلعے گیا تے فیر گڈی راہیں پاکستان اپڑیا۔

پاکستان بن گیا اے

قلعے وچ احما کجھ دن تے مد ہوشاں دا ہنگوں پھر دار ہیا۔ اوہنوں ارنج معلوم ہوندا سی جویں اوہ دا دماغ مل گیا اے بعضے لوک تے اوہنوں سچ سچ پاگل سمجھدے سن۔ اوہنے کھانا پینا تے اپنا آپ سنبھالنا چھڈ دتا۔ کوئی جانو اوہنوں پھڑکے زبردستی وال پھول کھوادیندا۔ پراحتے نوں ایس گل دی پرواہ نہیں سی۔ اوہ دے کپڑے پہلاں ملے ہوئے فیر پاشن لگ پئے۔ جیہناں لوکاں کول پیسے ہے سن، اوہ تے گلٹ لے کے جہاز راہیں لاہور تے کراچی جان لگ پئے۔ پراحتے کول تے ہن کجھ وی نہیں سی۔ اوہ اپنا فخر ٹھہرا کے تے سب کجھ ٹھو کے نیم بے ہوشی دی حالت وچ قلعے وچ آ وڑیا سی۔ اوہنوں ہن تاگلھ وی کوئی نہیں سی کہ اوہ کجھ بن دا اے کہ نہیں۔ اوہ ٹکے ہوئے چھتریا کے سارا دن قلعے وچ پھر دار ہندا۔ نہ اوہ راشن لین چاندانہ کے کولوں کوئی ہور شے منگدا۔ اوہ دے جانو کدی کدی اوہ دے نال ہمدردی کردے ہوئے آکھدے:

”احمد مجید صاحب تمہیں اپنا راشن تے لے لیا کرو۔“

تے اوہ کجھ سوچ کے جواب دیندا۔

”کاہ دے لئی؟“

”اپنے کھان پین لئی۔“

”جنہوں بھکھ ای نہ گلے اوہنے کیہ کھانا پینا اے۔“

”آخر بندہ بشر اے نا، بھکھ لگ ای پیندی اے۔“

”پتا نہیں میری بھکھ کتھے ڈر گئی اے۔ مینوں تے بھکھ نہیں لگدی۔“

ایہہ کہہ کے احما اگانہہ لنگھ چاندانہ تے لوک گلاں کر دے۔

”جیہد اڈھڈ کھان نال بھریا ہووے اوہنوں کیہ بھکھ لگتی اے۔“

”احما باؤ تے اپنی لاش توں پھکی پھر دا اے۔ ویکھو کسک کے تیتلا ہو گیا اے کوئی دم دا مہمان اے۔“

”پر ہے بڑی ہنڈ والا۔ مجال اے بچے کے نوں اپنا دکھ دس جائے یا کے کولوں ہمدردی منگے۔ اپنے آپ تے ای سب کجھ جردا اے۔ بندہ کھیڑے کھیڑے غم و یکھ کے وی جیوندار ہندا اے۔“

”بھائی مرنا تے اپنی آئی نال ای ہوندا اے، پر ایہہ وی کھیڑا جیوندیاں وچوں اے، لاش اے بس لاش۔“

کدی کدی اچھے نے کنڈ کیتی ہوندی تے لوک اوہدیاں گلاں کر دے رہندے۔ اوہ چپ چاپ ایہہ سب کجھ سن کے جھولی پالیندا تے کدی ڈوٹھسی سوچ وچ ڈبار ہندا۔ اوہنے حیاتی گذارن لئی بڑا ای وڈا جگر بنایا سی۔ پر ہن تے گل سروں لکھ گئی سی۔ اوہنوں کدی کدی انج چا پدا جو یں حالات اوہدے وڈے جگرے نوں چبا کے کچر کچر کھا گئے نیں تے اوہدی جگر والی جگہ ای خالی ہو گئی اے

فیرا وہ سوچیں پے جاندا تے اپنے آپ نوں آکھدا

”اچھا!“

ٹوں نہ تے پاگل ہو سکیوں نہ مر سکیوں۔ تے فیر صبر تے حوصلے دے سوا ہور کھیڑا کم کر سکتاں ایں؟ ویکھو مولا دے رنگ۔ توں پاکستان بنان لئی ایسے سال ترفدار ہیوں۔ پاکستان بن وی گیا تے تیری ترقاٹ وچ فرق نہ پیا۔ پتا نہیں مولا نے آٹوں کیہ رنگ دکھانے نیں۔“

اوہ ایہہ گلاں سوچ ای رہیا سی کہ اعلان ہو یا کہ جیہڑے لوک گڈی راہیں پاکستان جانا چاہندے نیں، اوہ اپنے ناں لکھا دیں۔ کسے نے اچھے داناں وی دفتر وچ جا کے لکھا دتا تے دو بے ای دن اچھے نوں لاہور جان والی گڈی وچ بٹھا دتا گیا۔

گڈی وچ اپنی بھیلڑی کہ اچھے نوں اوکاں دھکد یاں دھکد یاں ڈبے وچوں باہر کڈھ دتا۔ نفسو نفسی پئی ہوئی سی۔ جدوں گڈی ٹوک بھر گئی تے لاہور چلن لئی تیار ہوئی کسے نے اچھے نوں گھسیٹ کے گڈی دی چھت تے بہا دتا۔ اوہ تھے ہور وی کئی سو آدمی بیٹھے ہوئے سن۔ احماک نوں لکھی جگہ ویکھ کے اوہ تھے لیٹ گیا۔

شام دے نیزے گڈی امرتسر اُپڑی تے گڈی تے حملہ ہو گیا۔ ہیرے وچ ہندواں تے سکھاں نے گڈی دے اندر پٹھیاں ہو یاں مسافراں نوں لٹناتے مارنا شروع کر دتا۔ باہا کار پئی تے احماکھ کے بہہ گیا۔ اوہنے چھت توں ہٹھیاں اُترن دی کوشش وی کیتی پر اوہنوں کوئی راہ نہ لکھیا۔ اوہ تھوڑا جیہڑا ہی چلیا سی کہ دوسرے مسافراں اوہنوں گھسیٹ کے اپنے کول لٹا پالیا، تے آکھن لگے۔

”گڈا کیا کتھے چلیا ایں؟ پٹھیاں تے وڈھدے ٹکدے پنے نیں۔ توں اچھے ای چپ کر کے بیٹھارو۔“

”کون کھیڑوں وڈھد اٹکد اپیا اے؟“

”بندو تے سکھ، مسلماناں نوں وڈھدے پنے نیں۔“

اچھے نوں اپنی سوانی تے پنے خون وچ تر دے ہوئے یاد آ گئے۔ اوہ داول کیتا کہ میں گڈی دی چھت توں ہٹھاں لہر کے سارے ہندوواں تے سکھاں دیاں سوانیاں تے پچیاں نوں خون وچ ڈوب دیاں۔ پر نال ای اوہنوں خیال آ گیا:

اوہ خورے کون ہندو تے سکھ سن جیہڑے میرے پتر نوں اہو وچ نہوا گئے سن۔

اچھے تے شاید اوہناں وچوں کوئی وی نہیں، مینوں تے ہمیشہ ایہو ہی دسیا گیا اے پئی انصاف کرنا چاہی دا اے۔ تے ایہہ کاہرا انصاف ہو یا بے مارن والے تے رہ جان تے میں اچھے امرتسر وچ دو جیاں نوں مارن لگ پواں۔ فیراک ہور اوکھت وی سی۔ اوہدے کول ہے ای کیہ چیز سی جیہدے نال اوہ کسے نوں مار سکدا۔

ایہہ سوچ سوچ کے اوہ فیر چھت تے لٹا پے گیا۔ ہو لوک سبھے ہوئے چپ سن اتھے نوں اوہ دیاں سوچاں نے چپ کرایا ہو یا سی۔

گڈی امرتسر ساری رات کھلوتی رہی۔ پتا نہیں کیہ وجہ سی؟ پہلے پہلے اتھے نوں زخمیاں دیاں چیکاں تے کوکاں سٹائی دیندیاں رہیاں۔ فیر ہولے ہولے بیہوشی یا موت نے سب دے گلے گھٹ دتے۔ احما سونا چا ہندا سی پر آج دی رات نیندر کدھرے نس گئی ہوئی سی۔ اوہ سوچن لگ پیا، پتا نہیں گڈی پاکستان کدوں آپڑے گی؟ آپڑے گی وی یاں نہیں؟ اوہ نے نال دے ساتھی کولوں پچھیا۔

”ایہہ گڈی پاکستان کدوں آپڑے گی؟“

ساتھی نے کہیا۔

”جدوں خدا ہنچائے گا۔“

پتا نہیں اتھے نوں ایہہ خیال کیوں آیا؟

ایہہ شیطانی کم اے، جدوں خلقت دے دل وچوں خدا داترس تک جائے اوہوں شیطان دی چڑھ مچدی اے۔ اوہ فیر نفرت بن کے لوکاں دے دلاں وچ وڑ جاندا اے۔ کدی اوہ مسلماناں کولوں ہندوواں سکھاں دے گلے کٹواندا اے تے کدی ہندوواں سکھاں کولوں مسلماناں دیاں جڑاں پٹاندا اے۔ تے کدی اوہ مسلماناں کولوں مسلماناں نوں ای مروانا شروع کر دیندا اے۔ شیطان دیاں عجیب عجیب کھیڈاں نیں۔ خدا دی کھیڈ سب مخلوق نوں صاف نظر آؤندی اے۔ شیطان دی کھیڈ نوں آج تک کوئی نہیں سمجھ سکیا۔

ہندیاں حیرا دل مومن اے۔ ایسے لئی توں اپنا بال بچہ گہا کے دی کے ہندو سمجھ دے ہال نوں اٹنگی نہیں لانا چاہندا۔

پاکستان وچ تے امیں سارے ای مومن ہوواں گے او تھے تے کوئی کسے نوں آزار نہیں پہنچائے گا۔

اوہ بے اندر لا احما زور لا کے کہتا چاہندا سی۔

پاکستان کا مطلب کیا؟

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

پر ایہہ لفظ اوہ بے ہلھاں تے آ کے سک جاندا اے سن۔ گڈی بن چل پئی سی۔ تے ہوئی ہوئی امرتسر دے شیشین توں باہر نکل آئی سی۔ گڈی

راہ وچ رک رک کے ہنیرے موندھ لا ہو رہی پڑ گئی۔

شیشین تے بڑا ہنیرا سی۔ مسافر چھتاں توں پٹھاں اترن لگ پئے۔ احما دی املک چھت توں چھتاں اتر آیا۔ اوہ پاکستان اپڑ گیا سی۔ اوہ بڑا

دل کرداسی کہ اوہ فرہ مارے:

پاکستان زندہ باد

پر فیر ایہہ لفظ وی اوہ بے ہلھاں اُتے آ کے ایویں سک گئے جو یں راتیں لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دے لفظ اوہ بے گلے وچ پھس گئے سن۔

ڈہیاں دے اتوں لنگھدا ہو یا پلیٹ فارم تے ٹرن لگ پیا۔ ڈہیاں وچوں بوہیاں تک خون و ہندا پیا سی۔ لوک مردیاں تے زخمیاں نوں

ڈبیاں وچوں کڈھدے پئے سن صرف چھت والے مسافر ای بیچے سن۔ باقی زخمی ہو گئے سن یا قتل۔ احما فزاٹروا پلیٹ فارم دے سرے تک اپڑ گیا۔ اوہنوں کوئی پتا نہیں سی بن اوہنے کتھے جانا اے۔

پلیٹ فارم دے مک جان نال اوہنوں انج جا پیا جو یں اوہ زندگی دی اک نوں منزل تے اپڑ گیا اے۔ پر ایس منزل تے ٹھہرن دی وی کوئی جگہ نہیں سی اوہ حیران ہو کے پلیٹ فارم دے سرے تے کھلو گیا۔

آواگت کسے نے آکھیا!

”مسٹر احمد مجید! یہ آپ ہیں؟ بھئی یہ کیا حالت بنا رکھی ہے؟ اور یہاں کیا کر رہے ہو؟“

اتھے دے سامنے اتھے دے ہائی سکول دا اک جماعتی کھلو تا ہو پیا سی۔ اتھے نے اوہداناں یاد کرن دی کوشش کیتی پر چیتے نے اوہداسا تھ نہ دتا۔ اوہ حیران ہو کے اوہدے ول ویکھد ای پیا سی۔ جماعتی نوں سمجھ آ گئی پئی اتھے نے اوہنوں پہچان تے لیا اے پر اوہداناں یاد نہیں پیا آؤ کدا۔

جماعتی نے آکھیا!

”مجید صاحب، میں رفیع ہوں۔ جو نوں دسویں میں آپ کے ساتھ تھا میں پارٹیشن سے پہلے بمبئی میں تھا۔ اب بال بچوں سمیت یہاں آ گیا ہوں۔ میرے خسر نے فسادات کے دوران ہی مجھے یہاں بلا لیا تھا۔ انہوں نے ایک خالی کونجھی مجھے دلا دی ہے۔ میں بمبئی میں جہازوں کی ایک کمپنی میں ہیڈ کلرک تھا۔ یہاں انہوں نے مجھے راسٹک کنٹرولر لگوادیا ہے۔ پاکستان بن گیا ہے ہم بڑے مزے میں ہیں۔ خدانے بڑی مہربانی کی ہے۔ اب بتاؤ یہاں کیا کر رہے ہو؟“

احما بڑی دیر تک رفیع ول ویکھد ارہیا۔ پاکستان بن گیا اے۔ ایہہ لوک بڑے مزے وچ نہیں۔ خدانے بڑی مہربانی کیتی اے۔ اوہ سوچیں پے گیا۔

پر ایہہ ساریاں گلاں شاید اوہدے لئی ٹھیک نہیں سن۔ اوہدیاں اکھیاں پچھلے پاسیوں دور کدھرے دئی دیاں سڑکاں تے لال نشان لگی ہوئی کونجھی نوں پٹیاں ویکھد یاں سن۔ جیہدے وچ اک بے گناہ عورت تے دو معصوم بال خون وچ ترفندے پئے سن۔ فیر رات دے ہمیرے وچ ایہناں بیکساں دیاں لاشاں نوں ٹویاں وچ سٹ دتا تے فیر قلعے دا کا کورولا۔ پھول تے دال لین لئی لوک ہر روز ہتھوں وچ ٹھوٹھے پھڑ کے نکل ڈے۔ بعضیاں دے ٹھوٹھیاں وچ کچھ پے جاندا بعضے خالی ٹھوٹھے واپس لیا کے ٹیلے آسمان ول ویکھدے رہندے۔ احما حیران ہو کے چھتراں نوں گھسیڈا قلعے دی اچی نیویں زمین تے اپنی جیوندی لاش نوں گھسیڈا پھر دا۔

رفیع نے یکا یک اتے نوں موٹھہ سیوں پھڑ کے جھکا دتا۔

”دوست بولتے کیوں نہیں؟“

اتھے نے ہلکو رالیا تے کہن لگا۔

”میں ایس گڈی توں آتیا ہاں۔“

رفیع نوں جدوں اتھے دا حال پتا لگاتے اوہ اوہنوں اپنی موٹر وچ بہا کے اپنے گھر لے گیا۔ رفیع کول 4 (چوداں) کہریاں دی اک وڈی ساری کونجھی سی۔ اوہنے اتھے نوں اک کمرہ دے دتا تے اتھے دے آکھن تے اوہ وعدہ کر کے دفتر فر گیا کہ میں تیرے لئی کوئی کم لکھتا ہاں۔

رفیع شام نوں دفتر واپس آتے اوہنے فیر اصرار کیا کہ احما پاتھے ہوئے کپڑے لاہ کے اوہدے کپڑے پاوے پر احما کسے طرح نہ منیا۔

اوہ بار بار بیتاب ہو کے پچھدا،

”میرے لئی کوئی کم لہا اے کر نہیں؟“

رفیع آکھیا۔

”یار کبھی گل اے، کم مل ای جائے گا۔ توں حالی اتھے آرام کرتے سر تھیک کر۔ ٹوں دئی وچ افسر سیں۔ اتھے ہو روی وڈا افسر ہو جائیں
گا۔ گھبران نہیں چاہیدا۔ دفتر اں دامعا ملہ اے۔ نوکری وے کاغذ دفتر اں وچوں کڈھاں وچ وی بوہت وقت لگدا اے.....“